YOGYAKARTA

DOOR

Dr. J. BRANDES.

(Overgedrukt uit het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, deel XXXVII.)

BATAVIA,
ALBRECHT & RUSCHE,
1894.

Kon. Bat. Gen.
XXII
964
119.37

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXII, 9 d 4
no. 37

YOGYAKARTA

DOOR

Dr. J. BRANDES.

(*Overgedrukt uit het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde deel XXXVII.*)

BATAVIA,
ALBRECHT & RUSCHE
1894.

Uit niets blijkt, dat hij daarheen verhuist, terwijl er duidelijk over wordt gesproken als ware het de plaats waar hij ging verblijven.

Ook bestaat er bij mij geen bezwaar om de uitdrukking Kuṭa batjingah als eigennaam op te vatten, zooals Winter en Wilkens deden, en zij hier en op bladz. 144 gebruikt schijnt te zijn [1]).

Op Senapati volgde Mas Djolang (seda Krapyak), bl. 209; op deze Martapura, die dadelijk weder afstand deed, bl. 217, en op deze weder Sultan Agung, bl. 218—259 [2]).

Van den laatste wordt op bladz. 258 gezegd, dat hij zijn kraton te Karta had, *katjariyos kangdjĕng sultan punika kĕḍatonipun kĕkalih, satunggil nama ing kuṭa Karta, satunggilipun ing sĕgara kidul.* Dit wordt bevestigd door hetgeen men aantreft op bladz. 260, waar Mangkurat I, na zijn vader opgevolgd te zijn, kort na de aanvaarding der regeering, tot de *bupati's* en de *sĕntana's* zegt: *sarupaning kawulaningsun kabeh, paḍa anjiṭaka bata, ingsun bakal mingsĕr tĕka ing kuṭa Karta, patilasane kangdjĕng rama ingsun tan arsa ngĕnggoni, ingsun bakal yasa kuṭa ing Plered,* doch gedeeltelijk weersproken door hetgeen voorkomt op bladz. 644, waar men van Pangeran Blitar en Pangeran Purbaya (tijdens Mangkurat IV), leest, *lampahipun sampun dumugi ing Mĕtawis andjudjugi kuṭa Karta, tilas baḍe kaḍatonipun kangdjĕng sultan agung swargi,* van de overblijfselen van wat de kraton van Sultan Agung te Karta zou zijn geworden [3]).

---

1) Dit *batjingah* herinnert, wat het ook beteekenen zou, te veel aan het *bantjingah* in oude Javaansche gedichten, met dezelfde beteekenis als de Heer van Eck er voor opgeeft in zijn Eerste proeve van een Balineesch-Hollandsch woordenboek: „de eerste voorhof van het paleis, audientiezaal, het erf vóór of naast de poeri", in een woord voor pĕndapa, pĕnḍapa, dan dat men daaraan hier niet denken zou.

2) Dan Mangkurat I, bl. 259—324; Mangkurat II, bl. 324—484; Mangkurat III, bl. 484—520; Pakubuwana I, bl. 520—634; Mangkurat IV, bl. 634—688 (tot in 1722 A. D.)

3) Elders leest men hiervoor: *endjing buḍal tan winarna solahira, prapteng nagri Mĕtawis, sahawadyanira, pan ing Karta winata, kang arsa den-kĕḍatoni,*

De kraton van Senapati, of de plaats waar deze lag, wordt in de babad Tanah Djawi, den proza-tekst, dien Meinsma uitgaf, en waaraan ik mij hier, voor zoover dat kan [1]), houd, niet met den naam Pasar gĕḍe aangewezen. Toch is het niet onwaarschijnlijk, dat die kraton daar lag.

Men vond daar een moskee, die zooals van zelf spreekt, al wordt het niet gezegd, ten westen van een *alun-alun* lag [2]), en achter deze, „westelijk van die moskee", werden bijgezet de stoffelijke overblijfsels van Kyai Pamanahan, Senapati zelf en diens zoon Panĕmbahan Krapyak, zooals men in de genoemde *babad* vinden kan op bladz. 124, 209 en 217.

Daarentegen is in diezelfde *babad* wel sprake van een *kuṭa batjingah*, *ibid.* bladz. 200, die Senapati, over wiens regeering in dat boek bladz. 177 — 209 loopen, door den Senapati Kĕḍiri laat bouwen, ingevolge van een bevel, hem indertijd, zie bladz. 144, door Sunan Kali djaga gegeven. Op de hier het eerst genoemde dezer beide plaatsen leest men: *Kala sĕmantĕn Panĕmbahan karsa adaměl pagĕr banon kiṭa, ingkang dipun-angge banon abrit lan banon pĕṭak, ingkang andjĕnĕngi njambut daměl Sĕnapati Kĕḍiri, botĕn lami nuntĕn dados kuṭa batjingah, sakalangkung prayogi, sinĕngkalan* 1509. *Panĕmbahan ngandika ḍatĕng Senapati: ya geneya kuṭa iki ora sira-dokoki lompongan pirantining bĕḍil. Aturipun Senapati Kĕḍiri: Bilih wontĕn mĕngsah ḍatĕng, sumĕdja kula-pĕṭukakĕn sadjawining nĕgari Mĕtawis, sampun ngantos mriki. Panĕmbahan ngandika malih: ingsun ngrungu wirayat, yen ing Mĕtaram iki besuk bakal rinusak marang wong bang wetan, wong Mataram bakal kalah prange, iku sira apa ngrungu wirayat mĕngkono. Senapati matur: yen taksih gĕsang kula, kados botĕn baḍe kĕlampahan, sabab kula ingkang sagah numpĕs tiyang bang wetan. Panĕmbahan sakalangkung suka galihipun.*

---

1) Die tekst loopt slechts tot A.D. 1722. Als die *babad* volledig was, zou zij tot 1743 of nog iets verder gaan. Hier doet zulks evenwel weinig ter zake, daar de stichting van Surakarta in 1746 en die van Yogyakarta in 1755 er toch buiten zouden vallen.

2) Moskee's komen, kwamen althans vroeger, slechts op hoofdplaatsen voor.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Uit niets blijkt, dat hij daarheen verhuist, terwijl er duidelijk over wordt gesproken als ware het de plaats waar hij ging verblijven.

Ook bestaat er bij mij geen bezwaar om de uitdrukking Kuṭa batjingah als eigennaam op te vatten, zooals Winter en Wilkens deden, en zij hier en op bladz. 144 gebruikt schijnt te zijn [1]).

Op Senapati volgde Mas Djolang (seda Krapyak), bl. 209; op deze Martapura, die dadelijk weder afstand deed, bl. 217, en op deze weder Sultan Agung, bl. 218—259 [2]).

Van den laatste wordt op bladz. 258 gezegd, dat hij zijn kraton te Karta had, *katjariyos kangdjĕng sultan punika kĕḍatonipun kĕkalih, satunggil nama ing kuṭa Karta, satunggilipun ing sĕgara kidul.* Dit wordt bevestigd door hetgeen men aantreft op bladz. 260, waar Mangkurat I, na zijn vader opgevolgd te zijn, kort na de aanvaarding der regeering, tot de *bupati's* en de *sĕntana's* zegt: *sarupaning kawulaningsun kabeh, paḍa anjiṭaka bata, ingsun bakal mingsĕr tĕka ing kuṭa Karta, patilasane kangdjĕng rama ingsun tan arsa ngĕnggoni, ingsun bakal yasa kuṭa ing Plered,* doch gedeeltelijk weersproken door hetgeen voorkomt op bladz. 644, waar men van Pangeran Blitar en Pangeran Purbaya (tijdens Mangkurat IV), leest, *lampahipun sampun dumugi ing Mĕtawis andjudjugi kuṭa Karta, tilas baḍe kaḍatonipun kangdjĕng sultan agung swargi,* van de overblijfselen van wat de kraton van Sultan Agung te Karta zou zijn geworden [3]).

---

1) Dit *batjingah* herinnert, wat het ook beteekenen zou, te veel aan het *bantjingah* in oude Javaansche gedichten, met dezelfde beteekenis als de Heer van Eck er voor opgeeft in zijn Eerste proeve van een Balineesch-Hollandsch woordenboek: „de eerste voorhof van het paleis, audientiezaal, het erf vóór of naast de poeri", in een woord voor pĕndapa, pĕṇḍapa, dan dat men daaraan hier niet denken zou.

2) Dan Mangkurat I, bl. 259—324; Mangkurat II, bl. 324—484; Mangkurat III, bl. 484—520; Pakubuwana I, bl. 520—634; Mangkurat IV, bl. 634—688 (tot in 1722 A. D.)

3) Elders leest men hiervoor: *endjing buḍal tan winarna solahira, prapteng nagri Mĕtawis, sahawadyanira, pan ing Karta winata, kang arsa den-kĕḍatoni,*

Intusschen behoeft er, niettegenstaande deze laatste plaats in de *babad* niet voorbijgeloopen mag worden, niet aangetwijfeld te worden of Sultan Agung zijn kraton te Karta al dan niet had. De contemporaire berichten der Hollanders, die daaromtrent voorkomen, zijn te uitvoerig, te nauwkeurig, te duidelijk, en te positief, dan dat men omtrent dit punt nog twijfel zou kunnen blijven voeden.

In het verbaal gehouden door Dr. de Haan, als afgezant van den Gouverneur-Generaal Jan Pietersz. Coen, namens de V.er. Oost-Ind. Comp. aan den Panembahan van Mataram, in 1622 (van 24 Juni tot in September van dat jaar), bij de Jonge, Opkomst enz., IV, bl 284 en volgg., komen uitdrukkingen voor als: „wiert Qiney Lura ontboden van den Tommagon tot Cartha ende quam tegens den avont wederom"; „verstonden mede dat Quiey du mang Laxamana van Japara alhier tot Charta gecoomen was"; „seyde mede (nl. Sultan Agung, tot wien de Haan den 11en Augustus was toegelaten) dat het goet ware bijaldien het Syne E. (de G. G.) goetvont, datter een man bij hem tot Charta woonde om de spraecke te leeren ende van alles mondelinghe met hem te spreecken van alle tgene datter passeerde; „Charta is een seer groote ende opene plaats, seer volckryck ende light dicht aan 't geberghte, ontrent $^1/_2$ ure schaers daer van is seer hooch landt, met verscheyden revieren ende aderen doortrocken, heeft veel clappusboomen ende alderhande vrughten, 't volck is haeren Coninck seer onderdaen, dan schrickelyck dieffachtigh, staelen op dien naght Quiey Lura bij zijn hooft van daen, een canasser met alle syne cleeden, syn seer substyl int stelen", terwijl verder nog eene beschrijving van de voorzijde van de *dalém* volgt, die men verkort, verbeterd en aangevuld, ook nog eens aantreft in het Journael, dat dezelfde Dr. de Haen van zijne daarop volgende „reyze

---

ingalihkĕn nama, kita ing Kartasari; weer elders eenvoudig: *karya kita dusun Karta, winĕstan ing Kartasari.* Kartasari was de naam, dien Pangeran Blitar, als hij tegenkeizer is geworden, aan Karta gaf, zie Babad Tanah Djawi, bl. 644 en 656.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

naar den Mataram" in 1623 gehouden heeft, zie de Jonge, Opkomst enz., V, 30 volgg.

Zulke mededeelingen laten, waar zij nog gesteund worden door een bericht van inlandsche zijde, als uit de *babad*, bl. 258 en 260, reeds aangehaald werd, geen ruimte tot twijfelen meer over, zelfs niet al zou men, naar alle waarschijnlijkheid niet minder terecht, daarbij nog blijven aannemen, dat de eigenlijke *dalĕm* van Sultan Agung niet altijd op een en dezelfde plek gelegen heeft.

In het laatstgenoemde verslag stuit men sub 23 Juni (*ll.* V, bl 32) ook nog op het volgende, dat daarop wijst. Men leest er namelijk, dat Dr. de Haen verneemt dat de Pangeran Ing-Ngalaga „eene cleene nieuwe stadt van langwerpige witte viercante steenen wilde maecken waartoe hij al reede veel volcks van de omleggende dorpen ontbooden hadde, saegen oock de geheele stad door, veel hoopen van deese steenen liggen ende veel volck voorbij ons logement passeeren dagelijcx, die dese steenen derwaarts droeghen". Toch moet ook deze nieuwe aanbouw, als hij gereed gekomen is, in de onmiddelijke nabijheid van de door Dr. de Haen beschreven plaats, of in die plaats zelf, zijn opgericht, daar men die daarvoor bestemde witte steenen, zoo dat niet het geval geweest was, toch zeker niet eerst op die plaats bijeengebracht zou hebben, om ze later weer allen na de daarvoor gekozen plaats te vervoeren.

Hierbij verdient het de aandacht, dat Dr. de Haen van iets dergelijks in zijn reisverhaal van 1622, het oudste, niet gewaagd, wat zooveel te meer opvalt, omdat in het verbaal, dat door Cornelis van Maseyck, die vier jaren te voren in Mataram was geweest om den koning te bezoeken (1618), de mededeeling voorkomt, „want de coninck laat voor hem een nieuwe stadt neffens de oude maecken, ende soo de spraeck gaat sal syn Majt hem (Singaranu) syn beliefven geven, wat stadt dat hij sal begeeren voor syn woonplaetse te verkiezen". [1])

1) Het is intusschen niet geheel zeker wat de eigenlijke bedoeling van

Uit geen der latere berichten blijkt duidelijk hoe het met deze bouwondernemingen van Sultan Agung is afgeloopen. Uit de bijzonderheid, dat in Maseyck's verslag de plaats van 's konings verblijf „de stad van Matharam" wordt geheeten, en er geen sprake van Karta is, wat bij de Haen zoo op den voorgrond treedt, zou men mogen afleiden, dat wat men in Maseyck's berichten aantreft slaat op de stichting van Sultan Agung's residentie van dezen naam, en dan zou Karta zijn gebouwd in ± 1618, en gereed gekomen vóór 1622 A. D. Dat evenwel die „cleene nieuwe stad", waarvan de Haen in 1623 spreekt, niet gereed zou zijn gekomen, waarop de mede uit de *babad* aangehaalde plaats, bl. 644, zou kunnen wijzen, is mogelijk, maar met niets te staven, en vreemd blijft het dan toch, dat t. a. p., waar in ieder geval van Karta gesproken wordt, juist vermeld is de plek, waar Sultan Agung een (nieuwe) *kraton* begon te stichten, en niet gewaagd wordt van de in de onmiddelijke nabijheid daarvan te vinden plaats, waar toch in werkelijkheid zijn beroemd Karta, met zijn door de Haen beschreven *dalĕm*, eens te vinden is geweest. [2])

Dat Mangkurat I zijn kraton te Plered had, leert, behalve het voorlaatste der hier uit de *babad* gegeven citaten, ook bl. 267 van dat boek: *kala sĕmantĕn sang prabu sampun*

---

deze woorden is. In den tijd, waaruit deze stukken dagteekenen, werd „hem" ook gebruikt waar wij „zich" zullen bezigen. Het eerste „hem" vat ik als zoodanig op, want men is reeds bezig met bouwen (laet maecken), terwijl Singaranu, die met het tweede hem bedoeld is, de plek, waar hij zal willen wonen, nog zal mogen aanwijzen. Dat het laatste gedeelte van dit bericht, zooals men het in Maseyck's verbaal aantreft, van Javaansch standpunt, hoogst onwaarschijnlijk is, daar de plaats van de *kapatihan* evenmin willekeurig gekozen kan worden, als die voor eenig ander onderdeel van een *kraton*, maakt Maseyck's mededeeling op zich zelf en in haar geheel nog geenszins ongeloofwaardig. In het laatste gedeelte er van ligt misschien opgesloten, dat Singaranu eenige vrijheid gehad hebben zal in het kiezen van eenige landerijen, die hem tot apanage, of vermeerdĕring daarvan, of in plaats van iets anders, dat hem vroeger toegewezen was, toekomen zouden.

2) De boven medegedeelde varianten geven dan ook slechts iets in dezen trant.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ngalih kĕḍaton ing Pĕlered; de later beschreven verovering van die kraton door Trunadjaya, en diens verblijf aldaar, zie bijv. bl. 313, 320, 327 en 373.

Naast de aanhaling van bladz. 260, waarin gezegd wordt dat Mangkurat I, kort na zijne troonsbestijging, Plered zou hebben laten bouwen, kan gewezen worden op hetgeen voorkomt in de Chronological table of events, which have occurred in Java (from the traditions and records of the Javans), bij Raffles, History of Java, 2° ed., II, 255 en volgg. [1]), waar, nadat het aan het bewind komen van Mangkurat I vermeld is sub 1568 (A. J.), onder 1572 (A.J.) the establishment of the court at Pleret op zijne plaats genoemd is, wat hier slechts vermeld wordt, omdat daar t. p. onder 1566 (A. J.) ook nog de mededeeling is aan te treffen van het vervaardigen van een kunstmatig meer te Plered, wat, zooals uit het jaartal blijkt, reeds onder Sultan Agung, na wiens dood Mangkurat I eerst aan het bewind kwam, moet hebben plaats gehad, en deze bijzonderheid in de *babad* Tanah Djawi niet voorkomt, hoewel die chronologische tabel van Raffles naar alle waarschijnlijkheid uit een soortgelijk geschrift getrokken is, als die *babad* er een is [2]).

In de Hollandsche stukken, die hier vooral in aanmerking komen om geraadpleegd te worden met het oog op het hier besproken onderwerp, de verslagen der hofreizen van 1646 tot 1677 A. D., en de welbekende „Reysbeschrijving van den weg uijt Samarangh nae de koninckklycke hoofdplaets Mataram, mitsgaders de zeden, gewoonten en de regeringe van den Sousouhounan, grootmachtigste koninck van 't

1) Deze lijst spreekt ook van een verbranden van een Karta in 1521 A. J., reeds vóór den dood van Sultan Agung's vader, Sultan Krapyak, in 1525 A. J.

2) *Plered* beteekent overlaat, een hellend vlak van een dam om er water bij af te laten loopen. Men vindt nu nog te Plered zulk een dam en de resten van de omwalling van dat kunstmatige meer. Op deze bijzonderheden vestigde de Heer G. J. Oudemans de aandacht op de schetskaarten, die van de kraton te Plered in Juli 1892 en Februari 1893 door zijne tusschenkomst in het bezit van het Bataviaasch Genootschap kwamen, zie Not. XXX (1892), 61, en XXXI (1893), 17.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

eylant Java" van Ryckloff van Goens, en diens „Corte beschrijvinge van 't Eyland Java, derselver provintien, landdeelinge, rijckdom en inwoonders, soodanich 't selve nu bevonden ende geregeert wert", beiden door P. A. Leupe nog eens uitgegeven in Bijdragen tot de T. L. en Vk. van N. I., deel IV [1]), komt naar het schijnt de naam Plered niet voor. Er wordt slechts gesproken van Mataram, en van daar uit, d. w. z. alsof de plaats, waar hij zich bevond slechts zóó heette, wat zij zeker ook deed, heeft van Goens de beide brieven, die door de Jonge in Opkomst, deel VI, bl. 46 en 49 gepubliceerd zijn, ook gedateerd. Van Goens's beschrijving, die de legger is geweest voor latere mededeelingen, zooals men ze bij Valentijn aantreft, is zeer uitvoerig, vooral wat de residentie van den Susuhunan betreft, zoodat het opvalt, dat hij den naam nergens noemt, evenmin als Karta, wat intusschen op zijne beurt in verband met de berichten in de Javaansche *babad* in overeenstemming is.

Met de kraton te Plered liep het treurig af.

Mangkurat I had haar bij de nadering van Trunadjaya verlaten, blijkbaar (volgens de *babad*) wanhopig, en daarbij zich, toen men hem aanspoorde den vijand tegen te trekken, tegen dat voorstel kantende, *sabab sampun sumĕrĕp ing pĕpastining Allah, yen nĕgari Mĕtawis sirna pandjĕnĕnganing ratu, sĕrta sampun djangkĕp satus taun karatoning Mĕtawis, sang prabu punika* (d. w. z. Mangkurat I, hij zelf) *djumĕnĕng ratu wĕkasan* (Babad tanah Djawi, bl. 312), daarmede zinspelende op „een algemeen aangenomen bijgeloof bij de Javanen, dat een rijkszetel niet langer dan honderd jaar moest bestaan" (aanteekening van Meinsma).

Toen later Mangkurat II er weer aan denken kon zich een zetel te kiezen, was zij geheel vervallen.

---

1) In 1666 te Dordrecht verschenen onder den titel: Javaansche Reyse, gedaan van Batavia over Samarangh na de Koninckly ke Hoofd-plaats Mataram, door de Heere N. N. in den Jare 1656. Waer inne den wegh uit Samarangh na Mataram, mitgaders de Zeden, Gewoonten en Regeringe van den Sousouhounan, Grootmachtigste koninck van 't Eijland Java nauwkeurig worden beschreven. Tot Dordrecht, Anno 1666. 4°.

PERPUSTAKAAN

In November 1680 schrijft Couper, uit de hoofdstad Mataram, als deze genomen en Pugĕr daaruit verdreven is, aan de Hooge Regering te Batavia, de Jonge, Opkomst enz., VII, 309 en 310, „De stad Mataram geleek meer eene wildernis dan eene hofplaats", en, zoo leest men verder bij de Jonge, „zijne Hoogh. (de Susuhunan) geleidde Couper en de overige Nederl. hoofden door 't gansche hof, dat zoo spatieus met groote gebouwen, schoone steenen muren en heerlijke vijvers was versierd, dat zij die het zagen, zich daarover verwonderden, te beklagen zijnde, dat de huizen meest bouwvallig, de vijvers begroeid en de spatieuse plaatsen en tuinen, schier in eene wildernis waren veranderd, uitgezonderd de twee voorste vertrekken, waar Pangeran Poegar gewoond had".

Mangkurat II verhuisde daarom naar Padjang en koos zich, na verschillende deliberatien, Wanakĕrta uit om er de nieuwe kraton te laten bouwen, die den naam kreeg van Kartasura adiningrat, II. bl. 366, en door hem betrokken werd op Rĕbo Pon 17 Ruwah van het jaar Alip 1603 [1]).

De pericope in de *babad*, die hierover loopt, luidt als volgt: *Sang nata nuntĕn pirĕnbagan ngupados papan, baḍe kadaměl kĕḍaton. Paradipati sami matur, prayogi ing Tingkir; wontĕn ingkang mrayogek-akĕn ing Logĕnder. Sang nata dereng kĕrsa. Ki dipati Urawan nuntĕn matur: gusti, prayogi ing Wanakĕrta kadaměla kaḍaton, sitinipun radin lan djĕmbar polatan, kalih dene kula angaturi tjariyos ing pandjĕnĕngan dalĕm, kala swargi eyang dalĕm kangdjĕng pangeran Pĕkik ing Surabaya, punika katimbalan ḍatĕng ing Mĕtawis, lampahipun wontĕn ing mĕrgi asipĕng ing ḍusun Butuh, ing dalu sarean dadagan wontĕn ing ȧstana, ladjĕng mirĕng swara, udjaring swara, ṭole Pĕkik, wĕruhanamu, besuk yen wis bĕḍah nĕgara Mataram, putumu bakal ḍjuměnĕng nata, kĕḍatone ing Wanakĕrta sakuloning Padjang.* [2]) *Sang prabu sarĕng mirĕng*

1) Over dezen datum, zie men beneden.

2) Voor deze voorspelling, zie men *II.* bl. 243.

kodjahipun ki Urawan sakalangkung suka ing galih, kapanudjon kaliyan kĕrsanipun, ladjĕng angandika datĕng raden dipati Nrangkusuna: Nrangkusuma, sira mangkata marang ing Wanakĕrta alase pada babadana, nuli dokokana omah rekanĕn kadaton, ingsun ya tumuli nusul marang sira. Nrangkusuma aturipun sĕndika ladjĕng mangkat lan sabalanipun, sampun dumugi ing Wanakĕrta, nuntĕn binabadan rineka sampun totra (lees: *gatra*) *kĕdaton. Sang prabu inggih sampun bidal sangking Samawis lan sabalanipun sĕdaya tuwin Amral sakumpĕninipun. Lampahipun sang prabu sampun dumugi ing Wanakĕrta, ladjĕng angĕdaton pinudju ing dintĕn Rĕbo Pon tanggal ping 27 wulan Ruwah ing taun Alip, angka 1603. Ing Wanakĕrta kaĕlih namanipun kanamak-akĕn nĕgari ing Kartasura adiningrat* [1]).

In deze passage, waarop ik elders reeds de aandacht vestigde [2]), wordt taliter qualiter aangegeven wat geleid

---

1) In den in de *babad* voorkomenden datum schuilt een fout. De *babad's tĕmbang*, die ik er op nasloeg, geven unaniem 7 Ruwah, wat evenmin juist kan zijn. Overigens is de opgave overal dezelfde. 1603 A. J. was een jaar Alip. Volgens de regelmatige telling, naar den Vrijdagschen kalender, begon dat jaar met Vrijdag-Lĕgi, 2 Februari 1680 A. D. Dan is 27 Ruwah een Zondag-Wage, en 7 Ruwah een Maandag-Wage. De eenige dag in deze maand van dat jaar, die Rĕbo-Pon heette, was 16 Ruwah, de dag voorafgaande aan 17 Ruwah. Vermoedelijk is dus dit laatste bedoeld, en heeft men hier aan te nemen, dat het verschil in den datum te wijten is aan het tellen der dagen, nadat de maan werkelijk is gezien, of aan de omstandigheid, dat men reeds, doch te vroeg, tot den Donderdagschen kalender was overgegaan. Met den dagnaam tot richtsnoer moet de datum beantwoorden aan Woensdag 11 September 1680 A. D., vergl. hierbij Hageman, Handleiding enz., I, 147 (§ 40). In de stukken bij de Jonge wordt het feit zelf niet vermeld. Afgaande op hetgeen men bij hem, Opkomst enz. VII, bl. 311, vindt, zou het zijn voorgevallen tusschen 27 Maart en 28 September van 1681. De eerste dezer datums brengt ons intusschen al in 1604 A. J. Djimawal, daar dat jaar met Dinsdag 21 Januari (of volgens den Donderdagschen kalender Maandag 20 Januari) 1681 begon. Bij de Jonge wordt, zooals men t. a. p. zien kan, sub 27 Maart van dat jaar nog gesproken van Wanakĕrta, sub 28 September evenwel van Kartasuradiningrat. De eerste maal, dat bij de Jonge Wanakĕrta schijnt voor te komen, is VII, 284. In een oud stuk uit 1710, zie beneden, wordt van 1678 gesproken; Meinsma geeft in zijn Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, I, 100 voor de stichting van Kartasura 1679.

2) Tijdschr. Ind. T. L. en Vk., XXXII, 561, noot 1.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

heeft tot de keuze van de plaats, maar niets bericht omtrent hetgeen aanleiding heeft gegeven tot het kiezen van den naam, dien men aan de nieuwe kraton schonk.

Anders is het ten dien opzichte gesteld in een allerbelangrijkst oud Hollandsch document, dat dagteekent uit 1710, en in de Bianglala, IV, 1, bladz. 262 en volgg. werd afgedrukt. Dat stuk, dat dus slechts een dertig jaren jonger is dan de tijd der stichting van Kartasura in 1680 [1]), is blijkbaar geheel gegrond op berichten bij inlanders ingewonnen, en vertelt, bl. 279, omtrent dezen naam het navolgende.

Na gezegd te hebben: „Dit is dan den staat waar in de Sirrebonse Regeering nu in den jaere 1710 continueert" [2]), vervolgt het „Des (wij) voortgaen zullen na Javas oostcust, welkens Hoffhouding door den Soesoehoenang Amangcoerat Sene-Patty Ingalaija uyt de Matarm na Padjang overgebragt wird in den jaere 1678, en dierhalve wierde toen met eenen deese plaatse of stad Padjang heernaemt Cartasoera welke naam men zegt dat gekomen zoude zijn van Soeracarta zijnde Djajacarta of Jaccatra nu genaemt Batavia, doordat dien Soesoehoenang zijn herstelling, kroon en welvaeren de goede willen en de magt van de Nederlandsche Compagnie hadde dank te weeten", eene opmerking, of een op feiten gegronde historische mededeeling, die zeker niet van belang is ontbloot.

Wat hier omtrent Djakatra, waaruit Batavia werd, gezegd wordt, is toch volkomen juist, daar Djakĕtra, waarvan de naam ontstaan is uit Djayakarta, bij de inlanders, vooral van West-Java, Sulakarta of Surakarta geheeten werd. Dit blijkt uit verschillende oudere inlandsche stukken of geschriften; zoo uit de kleine Sĕdjarah Bantĕn, waarvan de Heer J. J. Meyer in 1887 aan het Genootschap een exemplaar schonk, zie Not. B. G. XXV (1887), 29, en waarvan de juiste naam, die waaronder het boek in Bantĕn bekend is, naar Dr. C. Snouck Hurgronje mij inlichtte, Wĕwatjan Hadji Mansur

1) En 35 jaar ouder dan de stichting van Surakarta in 1746; ook dit verlieze men niet uit het oog.

2) Ook elders blijkt het uit het stuk zelf dat het uit 1710 A. D. is.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

is; uit de grootere Sadjarah (babad) Bantĕn [1]); uit de

1) De twee mij toegankelijke exemplaren van dit boek, waarvan er een onvolledig is, omdat begin en einde ontbreekt, geven eenen tekst, die taalkundig veeltijds zeer interessant, en ook voor de metriek niet onbelangrijk is. In het tweede gedeelte van het boek, dat hetwelk meer speciaal over Bantĕn handelt, vindt men schier geregeld jaartallen in *sĕngkala's*. Terwijl innerlijke gegevens reeds voldoende uitwijzen, dat deze babad Bantĕn opgesteld moet zijn in den tijd van Sultan Agung van Bantĕn (Tirtayasa, 1651—1683 A. D.), en wel vóór dat Sultan Hadji optrad (1671—1687 A. D.), vindt men aan slot van de passage over de vermeestering van Djakĕtra door de Hollanders, die eindigt met een beschrijving van de ontvangst van den pangeran van deze plaats en zijn gevolg te Bantĕn, *wus rĕkeh sinisiliran rusakipun Djakĕtra rĕkeh mangkin tanpa warna tata iku* (1540 = A. D. 1618/19), *kawan dasa lilima laminipun lan antarane winangun tjarita kinarya tĕmbang lama (?) mring ki Sastrasandi*, hetgeen 1585 = A. D. 1662/63 geeft voor den tijd van de vervaardiging. Ik moet evenwel opmerken, dat het andere exemplaar spreekt van *wolung puluh lilima* (85), wat tot 1701/2 A. D. brengt. *Sisilir* of eene afleiding daarvan is hier de meest gebruikte uitdrukking voor *sĕngkala*, dat intusschen zelf geenszins wordt gemist. Het is deze babad, die Bantĕn beschrijft zooals het er uit zag, vóór dat Sultan Hadji het geheel wijzigde, zie Not. B. G. XXX (1893) bl. 114. Het bevat o. a. ook een allermerkwaardigste beschrijving van de reis en het verblijf van een gezantschap, dat door Bantĕn naar Mataram werd gezonden tusschen 1560 en 1570 (= A. D. 1638 en 1648), nadat van Mataram, met een gezant van den *pangeran* van Tjĕrbon, (ondergeschikte) ambtenaren naar Bantĕn waren gekomen, toen Tjĕrbon beloofd had Bantĕn te zullen overhalen zich aan Mataram te onderwerpen. Het is of men van Goens's welbekende reisbeschrijving leest. Uitvoerig beschrijft het den dood van Mulana Muhamad op zijn tocht naar Palembang, na de passage van den pangeran van Djapara en de komst van den vromen pangeran uit Dĕmak, hoe hij onder het *sĕmbayang* door een terugspringenden kogel getroffen en zijn lijk naar Bantĕn wordt gebracht. Ook stelt het volkomen duidelijk in het licht welke plaats Sultan Muali onder de *sultan's* van Bantĕn inneemt. Hij was *sultan (anom)* naast zijn vader, en stierf vóór deze, die door zijn kleinzoon Sultan Agung Tirtayasa, den zoon van Abu Muali, opgevolgd werd, zoodat de Jonge, Opkomst, VI, 23 noot, het dus bij het rechte eind had. Wij mogen intusschen over het boek hier niet uitvoeriger worden, hoewel het van belang zou kunnen zijn op nog verschillende andere bijzonderheden de aandacht te vestigen, ook met het oog op hetgeen men aantreft in den Catalogus van Prof. Vreede, bl. 112—119, aangezien hetgeen men daar vindt zou doen vermoeden, dat het volledigere handschrift der Leidsche Universiteitsbibliotheek en dat van het Bijbelgenootschap, beiden in *pegon*, hopeloos slecht (?) zijn. Het t. a. p. bl. 119 te vinden أَلْتَرَالُو لَيلا (Altralulela) (!) bij v. heeft zijn ontstaan te danken aan een أَسْتَرَاسُوسِيلا (Astrasusila), door verwarring van de *lâm (l)* met de zoogenaamde lange *sin (s)*. Wij hopen het door deze aanteekening duidelijk gemaakt te hebben, dat de bedoelde babad Bantĕn reeds bestond vóór de stichting van Kartasura, wat met het oog op hetgeen hier in den tekst voorkomt van geen gering belang en op dit oogenblik het voornaamste is.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

pĕpakĕm Tjerbon en het door Prof. Dr. A. C. Vreede in zijnen Catalogus der Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteitsbibliotheek op bladz. 355 medegedeelde bijschrift bij een der exemplaren van dit in 1768 afgekondigde wetboek[1]).

Of evenwel wat als de reden voor de keuze van dien naam wordt opgegeven zoo zonder meer te aanvaarden is, lijkt een nader onderzoek wel te verdienen. Schrijver dezes mocht in die richting niet slagen. Toch zou 't niet vreemd zijn, dat over deze quaestie in het eene of andere oude archiefstuk nog het een of ander aan te treffen zou zijn, daar het haast onaannemelijk is dat de zaak, ten minste niet gedeeltelijk, ook officieel behandeld zou zijn geworden. In ieder geval toch moet over dit zich vestigen te Wanakĕrta van Mangkurat II, en het feit dat deze Susuhunan aan zijne nieuwe residentie den naam Kartasura gaf, meer in de oude Hollandsche stukken worden aangetroffen, dan hier opgesomd kon worden, waar wij ons thans tot eenige gissingen hebben te bepalen.

Dat Mangkurat II een andere plaats zocht voor zijne *kraton*, is uit verschillende redenen verklaarbaar. De *kraton* te Plered of laat ons zeggen in Mataram, was geheel vervallen. Het bijgeloof omtrent den duur van een *kraton*, dat volgens de *babad* (zie boven) aan Mangkurat I voldoende aanleiding gaf om zich tegen zijne vijanden niet te kanten, gold voor Mangkurat zoo goed als voor zijnen vader. Dan had hij met deze, evenals deze met zijnen vader, men mag zeggen op een zeer vijandigen voet gestaan. Ook was het maar al te duidelijk gebleken, dat die *kraton* in Mataram tegen vijanden van buiten niet meer bestand was, en zij dus hare eigenlijke, innerlijke kracht reeds had ingeboet. Haar dus op de oude plaats of in de nabijheid daarvan weder op te richten, was niet aanbevelenswaardig. Waarom zij nu naar Padjang

1) De waarde van dit bijschrift zal men in het licht gesteld vinden in een opstel Eenige officieele stukken met betrekking tot Tjĕrbon, naar aanleiding van het bijschrift bij de pĕpakĕm Tjĕrbon in Ms. Orient. Acad. Lugd. Bat., no. 1907.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

werd verlegd, is niet duidelijk. Ook Padjang was zeer ongelukkig geweest; vergeleken met Mataram zelf in veel grooter mate; het had slechts een zeer kort bestaan gehad, en het opperbewind was in geheel andere handen, tot een geheel andere familie mag men zeggen, overgegaan, wat op dat oogenblik met Mataram toch nog niet het geval was, daar hier de zoon nog in zijns vaders plaats trad. Doch wat de reden ook geweest mag zijn, dat de keuze weer op Padjang viel, van veel meer belang zou het zeker zijn te weten waarom juist Wanakĕrta gekozen werd, en geen andere plaats daar. Dat er een voorspelling bestond, dat op deze plaats eens een kraton zou verrijzen, en dat die voorspelling afkomstig was *pangeran* Pĕkik van Surabaya, den grootvader van moederszijde van Mangkurat II [1]), is zeer wel mogelijk, doch zulke voorspellingen ontbreken in de *babad* nergens, en zijn steeds dadelijk voorhanden, nadat en als de feiten maar zijn geschied. Doch aangenomen dat de keuze nu eenmaal om de een of andere reden weer op Padjang was gevallen, dan trekt het de aandacht, dat waar er gekozen worden zal tusschen Tingkir, Logĕnder en Wanakĕrta, juist aan dit laatste de voorkeur wordt geschonken. Tingkir toch, mag het nu al zijn dat Logĕnder, een naam, die vooral bekend als die van den boozen *patih* van Madjapahit tijdens het leven van Damar wulan, misschien reeds om die reden niet in aanmerking kwam, is een naam die onafscheidelijk verbonden is aan den persoon, dien de Javanen blijkens de *babad* als een der belangrijkste, zoo niet als den belangrijkste, der helden uit den lateren voortijd, hebben beschouwd. Meer nog toch dan zelfs om Senapati, hebben zich om de figuur van den *djaka* Tingkir, den lateren Sultan van Padjang, allerlei merkwaardige en overoude overleveringen en legenden geconcentreerd. Warnakĕrta dus moet iets boven de anderen hebben voorgehad, en dit schijnt mij, voor een gedeelte ten minste, in den naam zelf te hebben gelegen. Hoeveel waarde de Javanen en zoovele anderen aan namen hechten, is vol-

1) Mangkurat I huwde met een dochter van Pangeran Pĕkik en Pandan sari.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

doende bekend, en zoo zal het *nomen est omen* wel eenig gewicht ook hierbij in de schaal hebben gelegd.

Beziet men den naam Wanakĕrta iets nauwkeuriger, dan valt het op, dat deze naam het Karta bevat, dat de naam was van het oude Karta, de beroemdste *kraton* in Mataram, die van Sultan Agung. Dat men vooral na de minder gelukkige regeering van Mangkurat I, men vergete niet, dat toen het mindere succes der Javanen eerst begon, maar daarom ook zooveel te meer in het oog moest loopen, zijne oogen vooral richtte naar den glorietijd van Anjakrakusuma, aan wiens legers slechts Batavia alleen het hoofd had kunnen bieden, zou niet anders dan natuurlijk zijn geweest. Was het reeds een verborgen Karta, immers de naam kan ook opgevat worden als de „wildernis van (een) Karta," misschien zou het oude Karta daar herleven, kans als er bestond om op die plek zelfs met het geluk van Karta dat van Padjang te vereenigen. Met een eenvoudige verplaatsing van de samenstellende bestanddeelen van den naam, *wana* en *karta*, en een kleine wijziging, levert deze naam zelfs een Karta wani, een „krijgshaftig Karta", en in ieder geval doet hij daaraan denken. Heeft men dit eenmaal in het oog gevat, dan is het moeilijk om geen combinatie te maken tusschen dezen naam en den ouden naam van Batavia: Surakarta, of, wat den Europeanen meer bekend is, Djayakarta (of Djakĕtra). Dat die plaats (Batavia) een bijzonder gelukkige was, en dus ook een gelukkigen naam moest hebben, behoefde geen bewijs. De glorie der Hollanders, die zich daar gevestigd hadden, nam steeds toe; die plaats was voor Sultan Agung's zoo talrijke scharen niet bezweken, terwijl men elders, waarheen Anjakrakusuma zich ook had gericht, had moeten bukken; hun macht was steeds meer en meer geklommen, en had tijdens de regeering van Mangkurat I zich ook meer en meer kenbaar gemaakt. Mag men dus, waar het een speuren geldt naar de eigenlijke redenen, die voerden tot het kiezen van Wanakĕrta en de keuze van den naam Kartasura (*sura* = *djaya* = *wani*), ook niet vra-

gen, of wellicht ook die geheime kracht, die in den naam Surakarta of Djayakarta bleek te schuilen, niet het hare heeft bijgedragen tot eene beslissing zooals deze uitviel? Daarbij ging dit, in dit bijzondere geval, nog daargelaten dat die naam op het denkbeeld kan hebben gebracht, zooveel te gemakkelijker, omdat het aannemen van dien nieuwen naam zoo gevoegelijk, uit het bestaan en het voeren van den naam Wanakĕrta door de plaats, waar de nieuwe *kraton* gelegd worden zou, verklaarbaar was. Zoo het al niet juist is gezien, dat de eigenlijke toedracht van zaken bij het kiezen van den naam Kartasura, die is geweest, welke hier wordt vermoed, de aandacht moet het zeker treffen, dat zulk eene verklaring ook te geven is, en vermoeden mag men, dat het op vele personen dien indruk toch gemaakt kan hebben, dat het hier eigenlijk niet te doen is geweest om hulde aan de Kompĕni te brengen, als helpster in den nood, doch meer om zich als evenknie te poseeren, en om ook in den naam van de nieuwe *kraton*, een veiligheidsmiddel, een tegenwicht, te bezitten tegen eventueele verdere ongelukken, een middel tevens om zich (op een goedkoope wijze) de *untung Bĕtawi* te verschaffen [1]). Hoe, meer dan wellicht één der andere *susuhunan's*, Mangkurat II, met al zijne Hollandsche eigenaardigheden, de vijand van het steeds meer en meer naderende Europeesche element was, leert ons de *babad* tanah Djawi, waarheen ik den belangstellenden lezer hier verwijzen kan.

1677-1703

Op een gelukkig lot en een lang bestaan kan echter ook deze kraton niet bogen, en reeds vrij spoedig na hare stichting, viel en verviel ook zij voor goed, daar Pakubuwana II, toen hij na den Chineeschen oorlog door de Hollanders weder in zijn bewind hersteld was, en hij Kartasura als een ruïne terugvond, meende te moeten besluiten zich elders te gaan vestigen. Hij verliet Kartasura, en koos

1) Een andere *untung Bĕtawi*, waarop dezelfde Susuhunan dadelijk de hand heeft gelegd, was Surapati, dien hij later zoo heeft laten ageeren, en die, zooals men zich herinnert, van Batavia kwam en daar den naam Untung had gedragen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

zich met toestemming der Hollanders zijn zetel oostelijker, te Sala, dat Surakarta werd, de *kraton*, waarover nu moet worden gesproken.

De stichting van Surakarta adiningrat, zooals die nieuwe kraton geheeten werd, wordt uitvoerig beschreven in de Babad Giyanti of Paliyaning nĕgari van Yasadipura I, een in zijn geheel zeer merkwaardig geschrift, dat vervaardigd is, zooals het zelf zegt, onder geregelde raadpleging van de archiefstukken in de kraton (van Sala), *turutaning pĕngapus anukili ing sahananing pĕpengĕtan kaḍatyan* [1]). In dit boek, waarin, zooals de schrijver aan het begin mededeelt, de stichting van de *kraton*'s van Surakarta en van Yogyakarta beschreven worden, is het eerste onderwerp, dat er in behandeld wordt, de stichting van die eerste *kraton*. Wanneer wij hier dus een inhoudsopgave geven van het allereerste begin van deze *babad*, dan zal de lezer zich eenigermate kunnen voorstellen hoe de stichting van Surakarta in een der beste en schoonste Javaansche historische geschriften beschreven staat.

Als een vervolg op de *babad* Kartasura, beginnen wij (zegt de schrijver), hier midden in de regeering van Pakubuwana II (1727 — 1749 A.D.), die te Kartasura koning was, en met wien de Hollanders een verbond hadden aangegaan. De vorst had een treurigen tijd gehad, en Kartasura was gedurende den Chineeschen oorlog ten onder gegaan. Nadat de Chineezen verslagen waren, keerde hij naar zijne oude hoofd- en hofplaats terug, maar deze was zoo vernield, dat er aan herstellen niet gedacht kon worden (*nanging dahat risakipun kang nĕgara, tangeh mangga puliha*).

Nadat nu de schrijver heeft medegedeeld wie van Hohendorff was, en wie Mangkubumi, en in welke verhouding dezen tot den *susuhunan* stonden; dat toenmaals Pringgalaya en Sindurĕdja de *patih*'s waren; en dat de *pangeran*'s Buminata en Singasari, zijne broeders, en de *pangeran*'s Pamot,

1) De uitdrukking is nog sterker. *Anukili* beteekent „afschrijven, copieeren".

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Mangkunĕgara en Mangkudiningrat, zijne neven, tegen hem in opstand waren, verhaalt hij hoe de vorst op een zekeren Maandag, zooals dat de gewoonte was, audientie gaf.

Daarbij waren tegenwoordig, behoudens den kroonprins, Pang. Mangkubumi en de overige *sĕntana*'s, ook de kommandant (van Hohendorff) en zijne officieren, de beide *patih*'s, de *bupati*'s *djaba*, die van de *pasisir* en die van de *mantjanĕgara*, behalve den regent van Pranaraga en Tjakraningrat van Madura, daar dezen als hoofden van de regenten resp. van de *mantjanĕgara bangwetan*, en de oostelijke *pasisiran* op hun post moesten blijven om het hun onderhoorige gebied tegen de opstandelingen te beschermen. De audientie wordt beschreven, en de plaatsen door een iegelijk ingenomen aangeduid.

Die audientie had plaats op de gewone wijze, als toen Kartasura nog niet verwoest was, doch te midden van de puinhoopen, en dit stemde Pakubuwana zeer verdrietig. Hij geeft dan ook te kennen dat hij wil verhuizen en vraagt, welke der oostelijker gelegen plaatsen in aanmerking komen zou om er een nieuwe kraton te vestigen. Hij draagt aan zijne beide *patih*'s en van Hohendorff op daarnaar een onderzoek in te stellen.

Het resultaat daarvan is, dat van Hohendorff Kadipala (of Adipala) aanwijst, waarmede ook de *patih*'s zich kunnen vereenigen, en men begint dan ook met daar ter plaatse neer te gooien wat er gevonden wordt om, er den grond uit te meten.

Tegen de gekozen plaats maken de Javaansche sterrekundigen (wichelaars, *nudjum djawa*) evenwel bezwaar. Anggawangsa, Puspanĕgara en Mangkuyuda raden haar af, want, zeggen zij, „in het begin zal de stad daar wel zeer bloeien, maar dat zal spoedig weder gedaan zijn". Anggawangsa raadt de desa Sala aan; als de kraton daar wordt gelegd, dan zal het anders zijn. Ook de beide *patih*'s vinden dat bij nader inzien beter, maar van Hohendorff verzet er zich tegen. Het terrein van Sala is namelijk een dal, en ongelijk,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

terwijl Kadipala op een breede vlakte ligt. Hij wil dat, als men Kadipala niet wil kiezen, nog verder zal uitzien.

Men onderzoekt de streek nog verder oostelijk, aan de oostzijde van de Bĕnawi, de *desa*'s Sangkrah en Sanasewu, die door van Hohendorff worden goedgekeurd. Maar als de *dipati*'s aan Anggawangsa naar zijn oordeel vragen, wat het verkieslijkste is, dan zegt deze, dat als het Sala niet is, maar een *desa* beoosten de Bĕnawi, dat dan de Javanen weer tot 't oude (*buda*) terug zullen keeren, en elkander weer zullen gaan bevechten. Men verwondert zich over den verzienden blik van Anggawangsa, en Sala wordt gekozen, hoeveel moeielijkheden met den slechten bodem (*rawa, lĕḍok, mĕnḍukul, sungil, tĕpi Bĕngawan*) er ook te overwinnen zullen zijn. Men doet het, geloof schenkende aan de voorspellingen van den horoscoop, omdat men er naar verlangt en er naar streeft, een gelukkige keus te doen.

Daarop keert men naar Kartasura terug, brengt de bevinding ter kennisse van den Susuhunan, en deze beveelt dat men een aanvang moet maken.

Men gaat nu naar de *desa* Sala *ambabadi baḍening puri*. De kleine man van die *desa* krijgt bevel te verhuizen naar een andere *desa* (*wong tjilik ing desa Sala kinen ngalih marang ing desa lyan sami*). De vallei van Sala wordt daarop gevuld, men zet de plaats van de *kraton* af, en om spoed te maken, begint men met van de *pagĕr* voorloopig slechts de *djaro's* te plaatsen. Bij 10000-en worden er aan het werk gezet. De schikking en de inrichting van de stad wordt geheel in overeenstemming met die van Kartasura gemaakt.

Als nu daarop de *patih's* den vorst mededeelen, dat men zoover gereed is, beveelt de Susuhunan dat het verhuizen geschiede. Dat moet gebeuren op de daarbij van ouds gebruikelijke wijze. In niets mag men afwijken van de oude gewoonte, die door de vorsten vroeger gevolgd werd, als zij een andere *kraton* gingen betrekken.

Het verlaten van Kartasura heeft plaats in den morgen van Woensdag den 17en Sura van het jaar Dje 1760 (*kom-*

PERPUSTAKAAN NASIONAL

buling pudya kapyarsi-ing nata) [1]). Driemaal worden de kanonnen afgeschoten, ook de (bekende) groote kanonnen.

De inrichting van den stoet is volgt:

1. de twee toekomstige *waringin kurung*, die van Kartasura worden medegenomen;
2. de *bangsal pĕngrawit*, die in zijn geheel wordt versjouwd;
3. de olifanten met de *srati's*;
4. 's vorsten paarden, met de *gamĕl*'s;
5. de *punggawa's*, *mantri's*, *panewu's*, de *bupati*'s en de *nayaka's djaba* en *anonanon* te paard en met *payung's*, begeleidende de *upatjara's*; de chef van deze afdeeling was de *patih*;
6. vijf brigaden van de Kompĕni's troepen, onder den majoor te paard, met
7. den kroonprins;
8. de *pĕngulu* met de *kĕtib's*, de *suranata's* en de *pĕrdikan's*;
9. de *pusaka* Kyai Tjĕngka Baladewa;
10. de *pangeran's*;
11. de *susuhunan* op zijn wagen, omstuwd door de *kĕparak kiwa* en *tĕngĕn* in het rood, dragende de *upatjara's*: Banjak ḍalang, Sawung galing, Ardawaleka, enz., onder hun *bupati's*;
12. *taṇḍu's*, *djoli's*, *djĕmpana's* in een lange reeks, waarin de *ratu kĕntjana*, de prinsessen, en de vrouwen der *punggawa's*;
13. de *abdi gĕḍong kiwa* en *tĕngĕn*, en *abdi kraton pĕnaṇḍon* onder hun *bupati's*;
14. verschillende *pusaka* in kistjes, onder geele *payung's*, ingesloten door soldaten te paard;
15. de *bupati's pasisir* en *mantjanĕgara* met hun *upatjara's*, te paard, onder *payungs*, en met vlaggen en wimpels en groote *payung's*.

---

1) Ook dèze datum is niet in orde. A. J. 1670 Dje begon (Donderdagsche kalender) op Woensdag 3 Februari 1745. 17 Sura van dat jaar was dus Vrijdag 19 Februari 1745. Als de naastbijliggende Woensdag bedoeld is, moet Woensdag-Kliwon 17 Februari 1745 de dag geweest zijn.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Onderweg speelden de inlandsche en de Hollandsche muziek.

In den stoet, die zeer lang was, vond men wel 50000 ruiters.

Te Sala gekomen wordt de *bangsal pĕngrawit* opgeslagen in de daarvoor van te voren op de *pagĕlaran* opgerichte loods. De vorst zet zich in de *bangsal pĕngrawit* neer, terwijl de kommandant en officieren rechts daarvan gaan staan, en de soldaten zich in lange rijen scharen op de *alun-alun*.

Daarop geeft de Susuhunan aan de *desa* den naam Surakarta adiningrat.

De *pĕngulu*, de *ulama's*, de *kĕtib's* bidden voor het heil van de (nieuwe) *kraton*. De *susuhunan* laat de *waringin kurung* planten, de noordelijke door de beide *patih's*, de *bupati's*, *bĕkĕl's* en *nayaka's*, de zuidelijke door het hoofd (of de hoofden) der *bupati's* der *mantjanĕgara*. Daarna worden de geweren afgeschoten, en het geschut losgebrand, en laat de muziek zich weer hooren.

De Susuhunan betrekt de *kĕḍaton*, de overigen hun *pondok*, en den Hollanders wordt een verblijf aangewezen ten oosten van de *alun-alun*, ten noorden van de *kĕḍaton* [1].

Over de onderhandelingen, die er gevoerd moeten zijn, over het verleggen van de *kraton*, en ook over den naam, dien de nieuwe hofplaats van den Susuhunan krijgen zou, vond ik in de door mij geraadpleegde contemporaire Hollandsche berichten slechts ééne uitlating, te vinden bij de Jonge, Opkomst enz., X, bl. 54, in den jaarbrief aan de Heeren XVII van dd. 31 December 1745. „De Soesoehoenang, zoo staat daar, is dit jaar wel meest bezig geweest met zijne nieuwe residentie te approprieren, alwaar het steenen fort voor onse besetting bijna geabsolveert is, zijnde de plaats op 's vorsten versoek Hing Soera Carta Adeningrat genaamd en de overgang derwaartz op desselfs vrage bij onse resol. van 27 July en het afgaande schrijven naar Samarang van den 3 Augs. passo toegestaan, dog tot nog toe niet geëf-

1) De uitdrukking hier gebezigd luidt: *wong kumpĕni sinung pakuwon wetaning lunalun ler kĕḍatyan*. *Asung* is gelijk aan *aweh*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

fectueert, apparent omdat het nieuwe werk nog niet geaccompleteerd is". Uit dit gedeelte van dien brief en de daarin genoemde resolutie moet men opmaken, dat het betrekken van Surakarta eerst in 1746 plaats had. Dat de *kraton*, die volgens het uit de *babad* medegedeelde bij lange niet gereed was, toen de Susuhunan verhuisde, in Mei van 1746 toch zoover bewoonbaar en op orde was gekomen, dat men er den Gouverneur-Generaal van Imhoff, die evenwel in het fort logeerde, gedurende zijne reis over Java in dat jaar, ontvangen kon, blijkt duidelijk uit het dagregister van dien reis aangehouden, en gepubliceerd in Bijdr. T. L. en Vk., I, bl. 307 en volgg., men zie aldaar bl. 396 en volgg., terwijl ook in die *babad*, waarin over de komst van von Imhoff naar en zijn verblijf te Surakarta, het daarbij voorgevallene, de daaraan voorafgaande tocht van den Susuhunan naar Samarang om hem te begroeten, en von Imhoff's reis naar Tĕgal door Mataram, het noodige wordt medegedeeld, wordt bericht, dat men aan de *kraton* verder voortwerkt, en iets later, als het bericht van de aanstaande komst van den Gouverneur-Generaal is gekomen, zijn best doet om er gereed mede te komen vóór hij er wezen zal [1]).

Zonder meer gegevens schijnt het niet mogelijk te beslissen wat hier eigenlijk de waarde is van den in de *babab* opgegeven datum.

Dat de opgave der Javanen omtrent het tijdstip van het betrekken der *kraton* door den Susuhunan verschilt van die der Hollandsche stukken is niet te weerspreken. Mogelijk heeft men het verschil zoo te verklaren, dat de plechtigheden, die de eigenlijke stichting vormden, plaats hadden op een tijd als men in het geschiedboek van Yasadipura I gezegd vindt, maar het geheele overgaan der bevolking van Kartasura naar Surakarta iets later plaats had. Doch zoo iets wordt in de *babad* niet bericht.

1) Ook volgens de babad was het fort nog niet klaar, toen van Imhoff te Surakarta kwam. Van de *lodji* was toen slechts een *gĕdong* gereed, waarvan de vensterluiken nog niet klaar waren, weshalve de ramen met *mori* worden bedekt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Waar het hier evenwel om te doen is, zoo mogelijk te weten, waarom Surakarta Surakarta werd geheeten, daarover verspreidt de *babad* al even weinig licht, als die passage uit den brief, tenzij, en dat mag men zonder twijfel ook hier laten gelden, de plaats (de naam van het dorp), waar de eigenlijke *kraton* werd gelegd, Sala, mede haar aandeel heeft gehad in het bepalen der keuze.

Na het voorafgaande, waar over den naam Kartasura werd gehandeld, dienen wij daarbij hier even stil te staan.

Het moet een ieder opvallen, dat Surakarta en Kartasura samengesteld zijn uit dezelfde bestanddeelen Sura en Karta, en niet minder, dat men nu met de volgorde Sura-Karta nog nader bij het verborgen doel, een tegenwicht in den naam tegenover de oude, door de Hollanders zeker geheel vergeten, benaming van Batavia te hebben, gekomen zou zijn. Er moet een reden voor bestaan hebben, dat men Sala koos, eene plaats, die, zooals ook door de *babad* duidelijk genoeg gezegd wordt, goed gezien, voor het doel geheel ongeschikt was, zooals dan ook later zoo menigmaal is gebleken, door *bandjir's* als anderszins. Was het goed ingezien, dat de naam van de plaats, d. w. z. de naam, dien de plaats voerde, toen men haar koos om er een *kraton* te leggen, bij de stichting van Kartasura, beduidenis heeft gehad, dan mag worden aangenomen, dat dit ook het geval is geweest, toen men van Sala Surakarta maken wilde, en het laat zich dan ook zeer goed begrijpen, waarom op Sala juist de keuze viel, daar men daardoor zooveel te gemakkelijker nog tot een Surakarta kon komen.

De naam van de *desa*, die men uitkoos om juist daar de *kraton* zelf te leggen, Sala, gaf immers aanleiding tot het kiezen van dien naam, daar zelfs Salakĕrta, zooals men ook nu nog menigmaal schrijft, van een bepaald standpunt niet verschilt van Surakarta (= Djayakarta = Djakatra = Batavia), aangezien, zooals boven werd opgegeven, men naast Surakarta ook Sulakarta bezigde, en zij 't dan ook maar tengevolge van een combinatie van verschillende spellingen, Sala en Sula op hetzelfde neerkomen. Immers in plaats van Sala kan men Sola

schrijven, dat weer beantwoordt aan Sula, welk Sula weer gelijk is aan Sura, zoodat Surakĕrta en Sulakĕrta, en Solakĕrta en Salakĕrta in elkander loopen en eigenlijk van elkander niet te onderscheiden zijn.

Reeds op deze gegevens alleen, zou men aan Anggawangsa en zijne collega's, hunne bijgeloovigheid deelende, zonder aarzelen hebben moeten toegeven, dat Sala de plaats was, die men kiezen moest, en niet Kadipala, Sangkrah of Sanasewu; dat Sala een naam droeg waar wat in stak, die veel beloofde zelfs, die in zich zelf reeds de gegevens bevatte om aan de nieuwe *kraton* eenen naam te verschaffen, waardoor bereikt zou kunnen worden, wat men beoogd had, toen men het met Kartasura dacht gevonden te hebben, doch waarmede men bedrogen was uitgekomen, daar de uitkomst de verwachtingen had geloochenstraft, want die naam had niet het geluk met zich gebracht, dat men erin gezocht had, een geluk, dat toch, zooals aan Batavia was gebleken, in een naam uit Sura en Karta bestaande schuilen moest.

De laatste der op Java ontstane *kraton's* was Yogyakarta adiningrat.

Was bij de namen der *kraton's* van Kartasura en Surakarta een der hoofdfactoren bij het vaststellen van die benamingen de bestaande naam van de plaats, waarop de *kraton* verrees, Wanakerta en Sala, bij deze laatste, bij Yogyakĕrta, of Ayogyakĕrta, is dat niet minder het geval geweest.

Het bestaan van eene plaats in het landschap Mataram, daar of ongeveer daar, waar thans Yogyakĕrta ligt, van den naam Yogya of Ayogya, reeds geruimen tijd vóór de verdeeling van het rijk in 1755 haar beslag kreeg, blijkt uit verschillende plaatsen in de oude Hollandsche stukken, voor zoover dezen gepubliceerd zijn, te beginnen met 1743 A. D. Zooals zoo dadelijk door een gedeelte van het reisverhaal van von Imhoff in herinnering zal worden gebracht, toefde deze Gouverneur-Generaal er in 1746 op zijne terugreis, en, zooals ook Javaansche mededeelingen doen zien, waarin von Imhoff's

PERPUSTAKAAN NASIONAL

verblijf ter plaatse niet voorbijgegaan wordt, had Ayogya vóór 1755 reeds verscheidene lotgevallen gehad.

Hieronder vindt men wat ter zake in aanmerking komt, uit de oude Hollandsche berichten opgelezen, in chronologische volgorde, bijeenverzameld.

1743. „De, eenigen tijd, onder den titel van Soesoehoenang tot Cartasoera geresideert hebbende Mas Grendie, onthout zig thans in de Mataram tot Jogja, dog zijn leger een dagreijzen van Cartasoera, op eene plaats Parambanato genaamd . . . . " [1]).

1744. „Over Randoe lawang bereikte men Djokjo. Hier werd gekampeerd en op 17 Oct. de togt over Gading tot aan de Zuidzee voortgezet" [2]).

1746. (Dagregister van den reis van von Imhoff) [3]). „Vrijdag, den 20sten Mei, met den dagh sloegen weder op reize en quamen tusschen agt en negen uuren op Taadje aan, het end van het Soeracartase district en begin van den Mattarm, daar een Chinees, zeer apparent een spion van Maas Said, verhaalde, dat over weinig dagen die knaap nog hier geweest was, en hem gelaten hadde om te verneemen of het wel waar was dat de Gouverneur-Generaal door die landen heen zoude trekken, opdat allerleij vrugten tot verversing en battoers voor de bagagie naar 's lands wijze, zoude bezorgen, voegende hij daarbij, dat dese swerver hier pas twee a drie uuren van daan was, waarop men hem terug sond om te zeggen dat hij maar komen zoude. Dog alles verviel, als men, ten een uure opgebrooken zijnde, des avonds ten ses uren in het lusthuijs op Djokdjo quam en het rapport van die Chinees inkwam, dat de Pangerang reeds naar het Zuidergebergte was gevlugt.

De nademiddags maaltijd was ondertussen met alle praecautie gedaan, om onze bagagie te dekken voor eenige on-

1) G. G. aan Heeren XVII, 5 April 1743, bij de Jonge, Opkomst enz., IX, 426.

2) Dagregister van de Cartasoerasche hofreis van Elzo Sterrenberg, 1744, bij de Jonge, Opkomst enz., X, 45.

3) Gepubliceerd in de Bijdragen T. L. en Vk., v. N. I., I, zie bl. 406 volgg.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

beschaamde roovers; dogh men verman niets. Kwamen langs een zeer moeijelijke en langwijlige weg, die in het begin redelijk was, door de negorij Prabanam, daar vele steenen nog leggen uit de overblijfselen apparent van een palais of tempel van den heijdensen tijd, terwijl men nog eenige afgodenbeeldsels vind een kleijne canonschoot van de bazaar om de noord, daar een bosje is op een hoogte, door menschenhanden daartoe geapproprieert, dewelke door eenige uit ons gezelschap, die het bezigtigden, geoordeelt wiert van metaal te zijn, en aan het postuur, de ooren en de koe, welkers staart het groote afbeeldsel in de hand hout, in genere schijnt te vertonen, dat Javanen voor dezen van de secte der Brammineesen onder de Heidenen zijn geweest, zoo als men ook uit meer andere antiquiteiten van dien aard, hier in de Mattarm en elders reets voordezen ontdekt, heeft af te nemen, dog uit hare vertellingen, veel eer dan kronijcken, zo zeker niet af te nemen is, omdat die ondermengt zijn met zo veel fabulen, dat men daarop weinig staat maken en betrouwen kan. Volgende aan dit dorp Prabanan, een groot half uur van Taadja, nog een uurtje verder, na dat men een spruit van de rivier Ampar, die in de Zuijt zee loopt, gepasseerd is, de negerij Arandoelan, daar Maas Grendie, ten tijde zijner omswervingen, heeft geresideert en daar onze middaghplaats hadde moeten wezen om wel geplaatst te zijn, terwijl ons rusthuijs op Djokdjo ook beter hadde kunnen gemaakt werden, binnen deze zeer geextendeerde muuren van des Soesoehoenangs dalm, die voor het overige ledig is, dan een canonschoot verder, daar die thans opgeslagen was en men zig wat behelpen moest, omdat de envirrons dier plaatse, dewelke zommige voor het centrum van de Mattarm houden, nog vertoonden de overblijfselen der baldadigheid van Maas Said, die hier onlangs contributie hadde opgehaalt, en die landstreeke nogh half verwoest was. De distantie van Taadja tot hiertoe is vier en een half uur gaans, zo dat gisteren 9 en heden maar 6½ uur gemarcheert hadden, hoewel men

PERPUSTAKAAN NASIONAL

bij het opmaken der route ider daghreize voor agt uuren gaans hadde opgegeven.

Saturdag, den 21sten Mey, met zons opgang waren op marsch gelijk thans dagelijx, omdat, alschoon de beijde rijksbestierders de troep slooten, egter alle morgen op nieuws naar het dagligt moesten wagten om de nodige battoors of draag-Javanen uit de negorien te krijgen, alzoo voor onze bagagie circa duijsend dagelijx van noden hadden, buiten het geene de voorsz. rijksbestierders, de strand Regenten en die van Samarang met zig sleepten, zo dat onze geheele train wel uit twee duizent en meer bestond, waar onder circa veertig dragonders, zo van de lijfwagt als van Soeracarta.

Een uur van Djokdjo hielden een weinig halte op de passar. Een half uur verder legt een voorname marktplaats, bij den inlander Passar gedee of de Groote markt genoemt, die sommige voor het middelste van de Mattarm houden. Op Meddelam, dat $1^1/_2$ uur verder en de grootste helfte van onze weg, en voor onze middaghalte plaats geprojecteert was, hielden maar even stil, en trokken door na onze avondplaats tot Gading, daar in der Soesoehoenangs dalm logeerden, in dewelke hij resideert als na de Zuit zee gaat, om zig te diverteeren, zijnde deze plaats aan de mond van de rivier Dempan, op desselfs wester boord, aan het eijnde van het zuijder gebergte en pas een uur van de zee gelegen, daar de Vorst, voor de troubelen van 't jaar 1741, gewent was te jagen en te visschen, zijnde hier ook een klip van dewelke veele vertelselen gefabuleert werden uit de Heijdense tijd, en die selfs nog bij de tegenwoordige Mahometaanse Javanen in eenige achting is, mitsgaders ook, aan het eijnde van 't bovengemelte gebergte, een wel of bronwater, waar aan men egter niet dan een sterk zout konde proeven, misschien veroorzaakt door de communicatie met het zeewater, dat menigmaal daar over heen slaat. Hadden heden $6^1/_2$ uur gemarcheert".

1749. „dog dewelke (berichten) eenpaarig daar op uijt-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

komen, dat Mankeboemie sig gepasseerde Maandag als Soesochoenang heeft doen uytroepen en erkennen onder den naam Amancoerat; en diensvolgens possessie van den Mattaramsche dalĕm Jocjo genomen had, waarop Jojowinata en Mas Said daar teruggetrokken en sig daar buijten gelegert hebben, doende hij sig thans daar binne eenelijk door vrouwen bedienen en door weggeloopene slaven en inlanders bewaaken" [1]).

1751. „dog de Gouverneur van Hohendorff door de herhaalde noodbrieven . van Toutlemonde . . . . moetende kiesen ging in 't begin van Februari in persoon met omtrent 100 Europeesen soo infanteristen als dragonders . . . . der waarts en kreeg onderwegen of bij Toutlemonde naderende gelukkig de houssaren van Toutlemonde bij zig, alvorens den rebel Maas Saïd (alias) Mancoenagara, die op hem paste, hem attaqueerde, hebbende onder 's Heeren zegen het geluk deselve daarmede soodanig te onthalen, dat hij vervolgens het leger onder Toutlemonde ontzette en met vereende magt verder het Mattaramsche indrong tot aan 't zoogenaamde hoff van Mancoeboemi omtrent Djokjo, welke sterkte mede vermeesterde en de rebellen dus dwong 't zuijder gebergte in en naar de Zuijdzee te wijken" enz [2]).

Men heeft hier berichten over Yogya uit 1743, 1744, 1746, 1749 en 1751. Wij kunnen er nog een bijvoegen dat op Yogya in 1750 moet slaan.

Met de in de laatste aanhaling vermelde vermeestering van het „hoff van Mancoeboemi omtrent Djokjo", kort vóór April 1751, kan toch bezwaarlijk bedoeld zijn wat men in het Verh. Bat. Gen. XII uitgegeven „Kort verhaal van de Javasche oorlogen, welke met onderscheidene Prinsen gevoerd zijn, sedert den jare 1741 tot den algemeenen vrede gesloten in den jare 1757", op bladz. 145 en 146,

1) Faure aan von Hohendorff, 9 Juli 1749, in Louw, De derde Javaansche successieoorlog, bl. 24.

2) G. G. aan Heeren XVII, 8 April 1751, bij de Jonge, Opkomst, enz., X, 181.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

aantreft. Daar komt in het verhaal voor: „dat het den onzen onmogelijk was zich weder te herstellen, maar zij genoodzaakt waren spoorslags naar hunne legerplaatsen in Djokjokarta te vlugten De linkervleugel bestond geheel uit Inlanders, onder het gebied van den vaandrig Steenmulderen en had het echter alleen staande gehouden, en zelfs het vijandelijk voetvolk doen deinzen, blijvende meester van het slagveld, nogtans ten koste van eene menigte volks, waar onder vele grooten waren, alsmede een kloek getal Madurezen, die zich heldhaftig gekweten hadden; doch was echter ook genoodzaakt het leger naar Djokjokarta te volgen, dat niettegenstaande men daar geen vijand te vreezen had, lafhartig verlaten, en eene goede partij ammunitie, om daarmede op den weg niet belemmerd te zijn aan het vuur opgeofferd werd" [1]). Uit bladz. 143 en 152 van genoemd stuk, volgt dat dit verlaten van Yogya door een Hollandsche bezetting, die daar dus gelegerd moet zijn geweest, plaats had in het jaar voorafgaande aan die vermeestering in 1751, zoodat dit bericht dus een schakel vormt tusschen de beide mededeelingen uit 1749 en 1751, die met de overigen, allen te zamen, ons leeren, dat er in Yogya reeds vrij lang voor het jaar 1755 een (vorstelijke) *pasanggrahan* is geweest, dat Mangkubumi zich te of bij Yogya een (versterkt) hof heeft laten bouwen, en dat de Hollanders hem van daar verjoegen, er op hun beurt een kampement bij of in bouwden, dat verlieten, maar het later weer veroverden [2]). Hoe het er verder mede is gegaan, is mij uit het door mij geraadpleegde niet gebleken, doch dit doet hier trouwens ook minder ter zake, omdat hetgeen er uit aan den dag komt, voldoende is, te meer

1) Op deze plaats vestigde Prof. Veth reeds de aandacht in zijn Java, II, 485.

2) Vgl. ook Louw, De derde Javaansche successie-oorlog, bl. 24 Mangkubumi betrekt de *dalĕm* te Jogya, 1749), 35 (de Hollanders verlaten het door hen bezette Jogya, 1750, = Verh. B. G., XII, 146), 36 (Mangkubumi bezet Jogya weder), 45 (Mangkubumi weer uit Jogya verdreven, dat hij verbrandt, = Verh. B. G. XII, 155, en dit door de Hollanders weer bezet, 1751, = de Jonge, Opkomst enz., X, 181), 46 en 47 (andere bijzonderheden omtrent de te Jogya omstreeks dien tijd liggende bezetting).

PERPUSTAKAAN NASIONAL

daar hetzelfde uit Javaansche bronnen blijkt, die ons tevens nog meer bijzonderheden ter kennisse brengen.

In de boven reeds genoemde babad Giyanti van Yasadipura I wordt in Zang 6 melding gemaakt van von Imhoff's vertrek van Sala, na zijn verblijf aldaar van zeven dagen, en bericht, dat hij zijn weg neemt door de Mataram en de Banjumas. Als bijzonderheden bij dat vertrek, of gedurende of op dien reis, wordt gereleveerd, dat Mangkubumi Surakarta gelijktijdig met den Gouverneur-Generaal verliet, dat er in de Mataram op den *gunung* Gamping op dat oogenblik een der weerbarstige prinsen gelegerd was, Mas Guntur, Pangeran Suryadikusuma, de zoon van Pangeran ngabei raden mas Sudira, die hoorende, dat de Gouverneur-Generaal daar langs zou komen, van daar wegvluchtte, en dat van Imhoff een drie dagen in Ayogya verwijlt, de ruines van Pasar Gĕde, Karta en Pleret in oogenschouw neemt, de Zuidzee gaat zien, dan weder naar Ayogya terugkeert, en zich verbaast over de uitnemendheid van Yogya's grond (of buurt) (*saening tanah Yugya*).

Ook daar dus wordt het verblijf van Imhoff in de Mataram en bepaaldelijk in het daar te vinden Ayogya als iets bijzonders op den voorgrond geplaatst, of niet vergeten, en dat, terwijl van het overige van de tocht verder niets vermeld wordt. Voor de Javanen moet het werkelijk iets zeer ongewoons geweest zijn, dat een gouverneur-generaal, in vrede, het oude Mataram bezocht, en als het ware een pelgrimstocht deed naar de plaatsen, waar vroeger de *kraton's* der verschillende vorsten van Mataram hadden gestaan. Niet minder zeker ook, dat hij logeerde in het reeds oude koninklijke „lusthuis", dat men te Ayogya kon vinden.

Inderdaad vond men daar een oud koninklijk „lusthuis", en was de plaats dus reeds al lang gewijd vóór dat Mangkubumi, als Sultan Amangkubuwana I, in 1755, zijne *dalĕm* Yogyakarta liet bouwen. Niet alleen dat hij zelf, zooals uit het bericht van 1749 blijkt, de daar te vinden Mataramsche *dalĕm* betrokken had, reeds vóór hem had de *susuhunan kuning* (Mas

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Grĕndi) in 1743 daar zijne tenten opgeslagen, doch ook deze was geenszins de eerste geweest, die er verblijf had gehouden.

De geschiedenis van Ayogya vindt men in het kort in dezelfde *babad* Giyanti, waaruit hier reeds een paar mededeelingen gedaan werden, verhaald in Zang 183, daar waar Mangkubumi, na de splitsing van het rijk in 1755, met allen ernst aan het bouwen van zijn kraton voor goed kon denken. De door hem daarvoor, niet voor de eerste maal, uitgekozen plaats was het oude Ayogya. Mangkubumi, thans Amangkubuwana (I) geheeten, begeeft zich voor de zooveelste maal naar den *gunung* Gamping en laat daar de plek afzetten voor zijn nieuwe kraton, en die schoon hakken. *Sultan,* zoo staat daar in Zang 183, *sampun, budal sawadya angidul, lampahe ginĕlak, sapraptane gunung Gamping, ladjĕng njĕngkal bade kita alas Bringan „kang wus tĕpung lan wangunan Ngadjugdjeku; sinuwun Mangkurat, kang yasa Gĕrdjitawati; duk djĕnĕnge sinuwun Pakubuwana „ing Gĕrdjitawati den-lih namanipun winastan Ngayogya; duk alam sultan puniki, duk mungsuhan lan mayor Pebĕr binubrah „banonipun sadaya sami ginĕmpur; mangkya karsanira, djĕng sultan winangun malih, binabatan kang wadya anambut karya „lodjenipun ingkang kinarya rumuhun, ...*

In dit citaat geeft de uitdrukking *tĕpung lan wangunan* eenige moeite, daar zij, letterlijk „zich aansluitende aan den vorm van", zoowel zou kunnen beteekenen: „in vorm overeenkomende met", of „vlak naast, gelegen tegen den (ouden) opbouw te" als „overeenkomstig en daarbij tevens volgende wat daar nog te zien was van het oude (Yogya)".

Als men in aanmerking neemt, dat de nieuwe *kraton* den naam Ayogyakĕrta krijgt, en dat de naam Surakarta zich aansluit bij Sala (zie boven), evenals Kartasura bij Wanakarta (zie boven) dan lijdt het geen twijfel of het oude Ayogya moet ook de plaats zijn geweest, waar Yogyakarta verrees. Als dat zoo is, dan kan de genoemde uitdrukking hier slechts gebezigd zijn met de laatste bedoeling. Ook dan eerst laat zich hier ook verklaren, waarom die bijzon-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

derheden van de plaats Ayogya er bij vermeld zijn, welke hier anders al zeer weinig ter zake zouden afdoen, tenzij het streven van den schrijver hier geweest zou zijn eenige geleerdheid te vertoonen, eene hebbelijkheid, die men hem ten onrechte zou aanwrijven, zooals een ieder zal moeten toegeven, die met andere partijen van zijn *babad* heeft kennis gemaakt, en daarbij zich ook de moeite zal hebben getroost die met de contemporaire Hollandsche berichten te confronteeren.

Die bijzonderheden zijn, dat Ayogya (of wat daar te vinden was), toen Mangkubumi met majoor Feber strijd moest voeren, dat was in 1751 [1]), vernield was, zoodat er geen steen op den andere was gebleven; dat Ayogya dezen zijnen naam gekregen had van een Pakubuwana (zooals zoo dadelijk blijken zal den II^{en}); dat de daar te vinden *dalĕm* vroeger Gĕrdjitawati heette; dat dit Gĕrdjitawati door een Mangkurat was gesticht; en dat het den (nieuwen) sultan juist te doen was om op die plek weer op te richten wat er vroeger was geweest (*karsanira djĕng sultan winangun malih*), welke laatste uitdrukking, zoo er nog twijfel omtrent de eerste onduidelijke woorden zou bestaan, met zekerheid aangeeft wat deze beduiden moeten.

Hetgeen hier omtrent dat oude Ayogya wordt medegedeeld, vindt zijne bevestiging in eene plaats van een geheel andere *babad*, de Babad tanah Djawi *tĕmbang*, die Java's geschiedenis tot in 1743, het contract van Verijssel, verhaalt. Het gedeelte van deze *babad*, waarin bedoelde plaats voorkomt, is onder den titel babad Pĕtjina door van Dorp & Co. te Samarang uitgegeven, en men kan haar, Zang 229, str. 52, in die uitgave vinden op bladz. 8. Zij luidt: *datan kawarna ing marga, tindaknya sang prabu murti, wus rawuh nagri Mataram, sumahab wadya pradjurit, karsanira sang adji ing Ayogya kang dinunung, sampun amĕsanggrahan, ingaran Gardjitawati, sapunika sayĕktine ing Ayogya.* Het gedeelte van den tekst, waartoe deze strophe behoort, beschrijft een pelgrimstocht door Pakubuwana II in 1739 A. D. ondernomen naar de graven zijner

1) Zie Louw, *ll.*, bl. 47.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

vaderen, in gevolge eener gelofte door hem afgelegd tijdens eene ongesteldheid van den nog jeugdigen kroonprins. Op die tocht doet hij de plaats aan, en betrekt hij het verblijf, dat Gĕrdjitawati heette en door hem Ayogya werd genoemd (zooals in de babad Giyanti wordt gezegd), of, want deze opvatting van het geciteerde is ook mogelijk, en dan is de naam Ayogya nog ouder, hij begaf zich naar de plaats, die Ayogya heette, gaf daaraan den naam Gĕrdjitawati, doch deze plaats heette, in den tijd van den schrijver (*sapunika*) toch weer Ayogya [1]). Tegenover de traditie, die omtrent het stichten van Gĕrdjitawati in de babad Giyanti voorkomt, verdient de eerste opvatting verreweg de voorkeur, vooral omdat in die strophe van de babad tanah Djawi van Mangkurat niet wordt gewaagd en zij dus, zoo men al zou willen aannemen, dat zij het was, die tot de mededeelingen in de babad Giyanti van Yasadipura aanleiding had gegeven, in geen geval toch de geboorte kan hebben geschonken aan eene uitbreiding als men alsdan zou aantreffen in Yasadipura's boek.

Welke der vier Mangkurat's, die vóór Pakubuwana II *susuhunan* waren, als de stichter van Gĕrdjitawati moet worden beschouwd, is moeielijk uit te maken, ook als men tusschen deze vier personen wat hun naam betreft een onderscheid zou willen handhaven, als vroeger wel eens (door Europeanen) is aangenomen: Mangkurat Tĕgal wangi, Amangkurat I, Mangkurat Mas, en Mangkurat II. Men heeft zich daarbij op Javaansch standpunt te plaatsen, en dezen houden, zoo zij het onderscheid gekend hebben, dit geenszins vol.

Doch hoe dit ook zij, de betrekkelijke ouderdom van de plaats, vóór 1755, en het gebruik dat van haar gemaakt werd, evenzoo vóór 1755, blijkt uit het gereleveerde genoegzaam, en meer behoeft hier niet beoogd, noch betoogd te worden.

Vóór 1755, het jaar van de stichting van het huidige Yogyakĕrta, bestond er op de plaats waar Yogyakĕrta verrees,

1) Een geschreven exemplaar geeft, in plaats van *sapunika, sri narendra*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

een Ayogya, had er op die plaats reeds een *dalĕm* gelegen, en had Mangkubumi, die Amangkubuwana I werd, er als Pakubuwana of tegenkeizer, zelf reeds een *dalĕm* gehad.

De naam van die nieuwe *kraton* ontstond bepaaldelijk, omdat er op de plek, waar zij verrees, een Ayogya voorhanden was, of geweest was, terwijl het verder van zelf spreekt, dat die naam, op dezen basis, gewrocht is geworden naar analogie van den naam der reeds bestaande kraton Surakarta, wat ook de oorzaak geweest moge zijn, die dezen laatsten naam aan de *kraton* te Sala deed schenken.

In het voorafgaande werd, zooals men gezien heeft, geen enkel woord gewijd aan de beteekenis der die *kraton*-namen vormende bestanddeelen. Na het voorafgaande zal vermoedelijk ook niemand meer vergen, dat daarbij hier nog wordt stil gestaan. Hoewel het zeker van belang kan wezen te weten wat de Javanen onder de daarbij gebezigde woorden verstaan, zal een ieder moeten beamen, dat etymologiseeren bij deze namen veilig achterwege kan blijven, aangezien historische drijfveeren tot de keuze dier namen hebben geleid. Mag het al zijn, dat de hier gegeven verklaring gedeeltelijk nog een nadere bevestiging behoeft, zooveel is toch wel zeker, dat de naam Surakĕrta rechtstreeks uit Kartasura ontstond, dat Karta aanleiding tot Kartasura heeft gegeven, en dat Ayogyakĕrta geformeerd is in den trant van Surakarta, en verder, dat Wanakĕrta, Sala en Ayogya, de namen, welke de plaatsen droegen, waar resp. die *kraton's* verrezen, waar het te doen is om te weten hoe die *kraton*-namen ontstonden, niet uit het oog mogen worden verloren.

November 1893.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

